

Βυζαντινὰ ἐπιγραφαὶ Γορτυνίας

Δημητσάνα.

Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ τῆς πόλεως ταύτης ἐναπόκειται λίθινος κιονίσκος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, σφζομένου ὕψους 0,58 καὶ διαμέτρου 0,21, φέρων κεχαραγμένην βαναύσως καὶ δι' ἀμβλείας ἀκίδος τὴν ἐξῆς ἀποκεκρουσμένην ἐπιγραφὴν.

1)

ΧΙΟΝ

ΘΕΜΑΤΟΪΑΡΑΚΛΟΒ^s
ΜΙΛΟΝΑΣΚΑΓΡΙΔΙΑ
ΜΕΤΟΧΙΟΝΜΟΝΒΡΑÇΟΝ
+ ΚΕΙΤΙÇΒΔΛΗΘΙΕΙΤΙÇΑΝΕΙ
ÇΕΤΙΕΧΕΤΟΤΑÇΑΡΑÇΤΟΝ
ΝΠΡΩΝΚΤΟΚΡΙΜΑΤΙΔΔΑ^s

.....μετο]χιον
.....θεματοι Αρακλοβου
.....μιλονας και αγριδια
.....μετοχιον Μονης Βρασον
.....+ Και ει τις βουληθι ει τις αν ει
γ πωλησαι η αποσπα]σε τι εχετο τας αρας τον
εν Νικαια ΤΙΗ Θεοφορω]ν πατερων και το κριμα του Ιουδα.

Προδήλως πρόκειται περὶ ἀναγραφῆς ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ἡ δὲ ἐπιγραφὴ φαίνεται μοι πάντως ἀρχαιότερα τοῦ ΙΕ' μεσοῦντος αἰῶνος.

Ὅτι τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ ΧΙΟΝ εἶναι λείψανον τῆς λέξεως ΜΕΤΟΧΙΟΝ καὶ ἐκ τοῦ τετάρτου στίχου καθίσταται προδηλότατον. Τὴν δὲ συμπλήρωσιν τῶν ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς ἐπιγραφῆς εὐκόλως ἐπηνέγκαμεν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς γνωριμωτάτας ἰδίᾳ ἐν χειρογράφοις ἀρὰς καὶ ἀναθέματα, ἅτινα συνηθέστατα ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων ἢ τῶν καθηλωτῶν καὶ

κατόχων κωδίκων κατ' ἐκείνων οἵτινες τυχόν ἤθελον λυμάνῃ τὸν κώδικα ἢ ἀποξενώσῃ αὐτὸν τοῦ κτήτορος. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς, ἐπιτυμβίοις μάλιστα, ἢ ἐπίκλησις ποικίλων ἀρῶν κατὰ τῶν βεβηλωτῶν τοῦ τάφου κ. λ. δὲν εἶναι τι σπάνιον. Σημειωτέον ὅτι ὁ τύπος τῆς ἀράς: ἐχέτω... τὸ κρῖμα τοῦ Ἰούδα εἶναι μοναδικός, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐν τε τοῖς χειρογράφοις καὶ ταῖς ἐπιγραφαῖς. Συνήθως λέγεται: ἐχέτω τὸ κατὰκριμα τοῦ Ἰούδα¹⁾ ἢ τὴν μερίδα τοῦ Ἰούδα²⁾.

Τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ μνημονευόμενον Ἀράκλοβον εἶναι τὸ γνωστὸν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ φρούριον, οὔτινος τὴν θέσιν δὲν ἠδυνήθημεν εἰσέτι νὰ ὀρίσωμεν μετ' ἀσφαλείας τοπογραφικῶς. Πάντως ἔκειτο τοῦτο ἐν Γορτυνίᾳ, ἂν μὴ ἐν Μεγαλοπολίτιδι. Ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Κουγκέστας μνημονεύεται ἐπανειλημμένως ὑπὸ τὰ ὀνόματα Ἀρόκλοβον³⁾, Ἀράκλοβον⁴⁾, Ὀρεόκλοβον⁵⁾, Ἐρεόκλοβον⁶⁾, καὶ ἐν τῷ γαλλικῷ κειμένῳ ὑπὸ τὰ ὀνόματα Bucelet⁷⁾ καὶ Buchelet⁸⁾, ὁ δὲ J. A. Buchon προστίθησιν ὅτι ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐκαλεῖτο καὶ Bosselet⁹⁾. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ γενναία ἐν τῷ φρουρίῳ τούτῳ ἄμυνα τοῦ βυζαντινοῦ τοπάρχου Δοξαπατρῆ Βουτσαρᾶ κατὰ τοῦ Καμπανίτου καὶ τοῦ Βιλλαρδουίνου, τοῦθ' ὅπερ γεγονός συνδέεται καὶ πρὸς δύο ἀρίστας καὶ λίαν διαδεδομένας νεοελληνικὰς τραγωδίας¹⁰⁾. Θέμα δὲ Ἀρακλόβου δὲν καθίσταται γνωστὸν τὸ πρῶτον διὰ τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς. Αναφέρεται τοιοῦτον καὶ ἐν τῷ ἐξῆς σημειώματι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 275 (σοέ) Πατμιακοῦ κώδικος: Ἐπληρώθη τὸ παρὸν εὐαγγέλιον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ χορικοῦ Θεοδούλου τοῦ Καταλέκτι¹¹⁾ ἐκ θέματος [Ἀ] Ρακλόβου, ἀπὸ κόμης

1) Στεφ. Κουμανούδη, Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. Ἀθήνησι 1871, σελ. 418 ἀριθ. 3623.—Ch. Bayet, De titulis Atticae christianis antiquissimis commentatio historica et epigraphica. Lutetiae Parisiorum 1878, σελ. 78, ἀριθ. 32 καὶ ὑποσ. 1 (Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ: Inscriptions chrétiennes de l'Attique ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique. Τόμ. I, 1877, σελ. 401, ἀριθ. 12, ὑποσ. 1).—Πρβλ. Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι χριστιανικῶν χρόνων ἐν τῇ Ἀρμονίᾳ, τόμ. Α' (1900), σελ. 21.

2) Κ. Ν. Ζησίου, Σύμμικτα. Ἀθήνησι 1892, σελ. 13 ὑποσημ. 1.—J. Martha, Inscriptions d'Argolide ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique. Τόμ. II (1878), σελ. 319.

3) J. A. Buchon, Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies. Τόμ. II. Paris 1845, σελ. 295 στίχ. 6854.

4) Αὐτόθι, σελ. 67 στίχ. 427, σελ. 204 στίχ. 4301, σελ. 296 στίχ. 6867 καὶ 6873.

5) Αὐτόθι, σελ. 300 στίχ. 6984 καὶ 6992, σελ. 301 στίχ. 7000 καὶ 7006, 7012, 7016, σελ. 302 στίχ. 7026, 7030 καὶ 7050, σελ. 303 στίχ. 7059.

6) Αὐτόθι, σελ. 299 στίχ. 6945.

7) Αὐτόθι, τόμ. I σελ. 190, 279, 283, 284.

8) Αὐτόθι, σελ. 279.

9) Αὐτόθι, τόμ. II σελ. 300 ὑποσημ. 2, καὶ 515.

10) Δ. Βερναρδάκη, Μαρία Δοξαπατρῆ. Ἐν Ἀθήναις 1858. — Σοφοκλέους Καρύδη: Τὰ τέκνα τοῦ Δοξαπατρῆ. Ἐν Ἀθήναις 1876.

11) Ἐν τῷ δῆμῳ Ἀνδριτσαινῆς καὶ παρὰ τὸ ἀρχαῖον φρούριον τῆς Εἴρας ὑπάρχει

λεγομένης τὸ Στροβίστζη¹⁾ καὶ οἱ ἀναγιγνώσκοντες κλ. Ἐπληρώθη δὲ εἰς τὰς κη τοῦ Μαΐου ἐπὶ ἔτος ,ςψη. Οὕτως ἔχει τὸ σημεῖωμα παρὰ V. Gardthausen²⁾· δημοσιεύεται δὲ πληρέστερον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σακκελίωτος³⁾, ὅστις τὸ ἐν τέλει ἔτος ἀναγινώσκει ςψη.

Πρῶτος ὁ κ. Σπ. Π. Λάμπρος, δὲν γνωρίζω καὶ ἂν ἕτερός τις πρότερον, ἐσημείωσεν⁴⁾ ὅτι πλὴν τῶν θεμάτων, τῶν παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς γνωστῶν μεγάλων διοικητικῶν διαιρέσεων, περὶ ὧν ἡ πραγματεία τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀναφέρονται καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ θέματα. Ἀνέγραψε μάλιστα ὀνομαστικῶς τὸ θέμα Ῥακλόβου, ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σημειώματος λαβὼν αὐτό, ὡς καὶ τὸ θέμα Βουναίνης φερόμενον ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ λόγῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου (1289), τῷ ὑπ' ἀριθ. 1464 σφζομένῳ ἐν τῇ Ἐθνικῇ τῆς Ἑλλάδος Βιβλιοθήκῃ, ἐκδομένῳ δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κ. Σπ. Π. Λάμπρου⁵⁾. Εἰς τὰ θέματα τῆς κατηγορίας ταύτης ἔχω καὶ ἐγὼ νὰ προσθέσω τὸ θέμα Σερρῶν φερόμενον ἐν χρυσοβούλλῳ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων ἐπικυρωτικῶ κτημάτων τινῶν εἰς τὸν κύρ Μανουὴλ Ἀγγελον Πατρίκιον, καὶ οὐτινος χρυσοβούλλου φωτογραφικὸν ἀπότυπον ἐναπόκειται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν· πρὸς δὲ τὸ θέμα Μετεώρων. Ἀπαντῶ δὲ τὸ δεύτερον τοῦτο ἐν σημειώμασι τριῶν κωδίκων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι τῶν ὑπ' ἀριθ. 442, φ. 88^b, 466, φ. 49^a, 843, φ. 187^b, γεγραμμένων «...διὰ παρθενίου ἱερομονάχου ἐν τῷ στύλῳ τῆς μονῆς τῆς καλουμένης Τοῦ Πασιάνου ἐν τῷ θεματι τῶν μετεώρων...»⁶⁾. Ἄξιον δὲ σημειώσεως ὅτι τὰ εἰρημένα σημειώματα,

χωρίον Κακαλέτρη εἶτε Κακολέτρη. Τολμηρόν θὰ ἦτο νὰ διίσχυρισθῇ τις, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐπωνύμου τῆς οἰκογενείας Καταλέκτη, τιμάριον ταύτης ὄν, κατὰ παρετυμολογίαν ἐκ τοῦ ἀλέτρι = ἄροτρον. Ἀλλὰ τοῦτο, ἐπαναλαμβάνω, μόνον ὡς τολμηρὸς διίσχυρισμὸς δύναται νὰ λεχθῇ. Σημειωθῆτω ἐνταῦθα ὡς ἐν παροδῷ, ὅτι ἔχομεν ἐπωνύμου Κακαλέτρης καὶ τὰ νῦν ἐν τῷ δήμῳ Σπαρτιατῶν. Ἐν δὲ τῷ κώδικι τῆς διαλελυμένης μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σιδερόπορτας ἐν τῷ δήμῳ Ἀλαγονίας, σφζομένῳ ὑπ' ἀριθ. 2029 ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἀπαντῶ (φ. 98^b) τὸν Σταυριανὸν καὶ Παναγιώτην Κακαλέτρη, ζῶντας κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὡς εἰκάζεται.

1) Εἶναι πάντως τὸ ἐν τῷ δήμῳ Φιγαλείας χωρίον Στροβίτσι, κείμενον καθ' ἣν χωρὰν τὸ ἀρχαῖον Λέπρεον. (Πρβλ. E. Curtius Peloponnesos. Τόμ. ΙΙ. Ἐν Gotha 1852 σελ. 84 καὶ Taf. IV).

2) Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum. Oxonii 1886, σελ. 264.

3) Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη. Ἀθήνησι 1890, σελ. 141 κ. ἔ.

4) Byzantinische Desiderata ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift τόμ. Ι (1892), σελ. 199 κ. ἔ.

5) Ἀνέκδοτον χρυσοβούλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας. Τόμ. Α' (1883), σελ. 119.

6) Ἀντιγράφῳ τὴν περικοπὴν ἐκ τοῦ σημειώματος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 843 κώδικος, ὅπερ ἐδημοσιεύθη πληρὲς ὑπὸ τῶν Ἰωάννου καὶ Ἀλκιβιάδου Σακκελίωτος (Κατάλογος τῶν χει-

ἐν οἷς ἡ ἀναφορά τοῦ θέματος Μετεώρων, εἶναι γεγραμμένα ἐν ἔτει 1566, 1571, ὅτε δῆλα δὴ πλέον ὁ Τουρκικός ζυγὸς κατέθλιβε τὴν Θεσσαλίαν· ἐν τούτοις παρεμβάλλεται ἐν αὐτοῖς ἡ μνεία τοῦ θέματος Μετεώρων κατὰ συνήθειαν ἀρχαιότεραν.

Ἡ ἐν τετάρτῳ στίχῳ τῆς ἐπιγραφῆς Μονὴ Βρασῶν εἶναι ἡ ἐν τῷ δήμῳ Κορυθίου τῆς Ἀρκαδίας τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας. Τὰ νῦν καλεῖται μονὴ Βαρσῶν· τὴν ἀρχαιότεραν δὲ αὐτῆς μνείαν εὐρίσκω ἐν σημειώματι γεγραμμένῳ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 180 κώδικι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἔχει δὲ τὸ σημείωμα τοῦτο, ὅπερ εὐρίσκεται ἐν φύλ. 176^a, ὡς ἐξῆς κατὰ πιστὸν ἡμέτερον ἀντίγραφον¹⁾:

«+ ἡ μὲν χειρὶ ἡ γράψασα, σήπετε τάφῳ
τὸ δὲ γράμμα μένη | εἰς χρόνους πληρεστάτους».

Ἐπληρώθη σὺν θ(ε)ῶ· μη(ν)ι φε(β)ρ(ουαρίῳ) κ̄γ̄ ἡμέρ(α) παρα(σκευῆ) ὦρα β̄ ινδ(ικτιωνός) ιβ̄ | τοῦ ἔτους· ρφλζ· Δια χειρὸ(ς) ἄνδρ(ε)ου νοτ(α)ρ(ίου) καὶ καλιγράφου· | καὶ εἶ τι ἐγίνετο ἄχρη ψίλοῦ σφάλμα(ς)· διὰ τὸν χ(ριστὸ)ν συγχω(ρήσα)τέ μοι»²⁾. Καὶ ἀμέσως μετὰ ταῦτα διὰ ζωηροτέρου μέλανος: «+ ἐγένετο ἡ ἐξοδος παρα θεοφυλάκτου (μον)αχ(οῦ) καὶ ἱερέως | του νηκληῶ-του τ(ῆ)ς μονῆςου αγίου νικολᾶου τ(ῆ)ς βάλτ(ας) | καὶ οἱ ἀναγινοσκοντες εὐχεσθε περὶ αὐτοῦ:—»

Ἡ Βάλτα εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ βάλτος³⁾, ὡς καὶ ἐν τῷ δημῳδαίῳ ἄσματι:

Κά' ἰς τῆς Βάλτας τὸ πηγᾶδι
Κλέφτες ῥίγναν τὸ λιθάρι.

.....

Ὡς τοπωνυμία εἶναι εὐχρηστος πολλαχού· ἐπίσης καὶ ὁ πληθυντικός ἢ Βάλτες ἐν Φιγαλεικῇ, Κεφαλληνίᾳ⁴⁾ κ. λ. κ. λ. Ὑποκοριστικὸν δὲ τοῦ

ρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 153) παριδόντων παραδόξως τὰ σημειώματα τῶν ὑπ' ἀριθ. 442 καὶ 466 κωδίκων.

1) Παρὰ Ἰωάννη καὶ Ἀλκιβιάδῃ Σακκελίωνος, ἔνθ' ἄν., σελ. 35, δημοσιεύεται τὸ σημείωμα τοῦτο οὐχὶ ἀπληλαγμένον ἀμαρτημάτων. Ἡμεῖς ἐντὸς ἀγκυλῶν ἐθέμεθα τὰ συντεταγμένα καὶ τὰς βραχυγραφίας.

2) Τὸ μέρος τοῦτο δημοσιεύεται καὶ πανομοιοτύπως παρὰ Ἰωάννη καὶ Ἀλκιβιάδῃ Σακκελίωνος, ἔνθ' ἄν. πίναξ III ἀριθ. 180.

3) Περὶ τῆς λέξεως ταύτης καὶ τῆς ἔτυμολογίας αὐτῆς πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμίαι. Τόμ. Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1901, σελ. 32 κ. ἑ.

4) Ἡλ. Γσιτσέλη, Ὀνόματα θέσεων ἐν Κεφαλληνίᾳ μετὰ τοπογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων. Ἐν τῷ περιοδικῷ Παρνασσῶ, τόμ. Α' (1877) σελ. 679.

βάλτος —βάλτα είναι τὸ Βαλτέτσι, ὅπερ ὡς τοπωνυμίαν γνωρίζω τοῦτο μὲν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πατρῶν, τοῦτο δὲ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μαντινείας, ὅπου τὸ οὕτω λεγόμενον χωρίον¹⁾, τὸ γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Βάλτας, ἡ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειώματι, εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ Μονὴ Βρασῶν, ὡς φέρεται ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῇ, ἡ Βαρσῶν, ὡς τὰ νῦν λέγεται. Περὶ τούτου πείθεται τις ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ μικρὸν ἔλος τὸ κείμενον παρὰ τὴν Μονὴν Βαρσῶν, καὶ πρὸς τούτοις ὅτι ὁ δαπανήσας πρὸς γραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 180 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ὁ Θεοφύλακτος μοναχὸς καὶ νοτάριος ἦτο Νυκλιώτης, ἦτοι ἐκ Νυκλίου, τῆς μεσαιωνικῆς κατὰ τὴν Τεγεάτιδα πόλεως²⁾, εἰς ἧς Τεγεάτιδος τὴν περιοχὴν ἱδρύεται καὶ τὸ εὐαγὲς τῶν Βαρσῶν καταγώγιον.

Καρύταινα.

Παρὰ τὴν πολίχνην ταύτην, τὴν πλήρη ἱστορίας καὶ ἀναμνησεων, κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Μεγάλης πόλεως εἰς Ἀνδρίτσαιναν, ἱδρύεται ἐπὶ τοῦ Ἀλφειοῦ μεγάλη καὶ πολύτοξος γέφυρα, ἧς ἀπεικόνισμα προχειρῶς δύναται νὰ εὔρῃ τις ἐν τῷ ἔργῳ τῆς Expedition scientifique de Morée³⁾.

Τῷ 1837 μεγάλη πλύμμηρα παρέσυρε τὰ ἐκατέρωθεν τῆς γεφύρας ὀχυρώματα καὶ κατὰ συγκυρίαν ἀγαθὴν ἀπεκάλυψε τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

2) † ΝΕΟΝΔΟΜΗΤΟΡΑΓΕΦΥΡΑΣ : ΩΞΕΝΕ : ΡΑΟΥΛΓΙΝΩΚΕ :
 ΜΑΝΟΥΗΛΤΟΝΜΕΛΙΚΗΝ : ΗΝ ΕΥΣΕΒΗΣ ΠΑΚΤΙΣΠΕΡΑΝ
 ΤΑΥΤΗΝΘΕΛΩΝ ᾤΟΛΟΨΥΧΩΣΑΝΩΘΕΝΑΙΤΕΙΤΩΧΑ
 ΡΙΝ ᾤΜΗΠΑΛΙΝΩΣΠΡΙΝΕΙΣΟΛΙΣΘΟΝΑΠΙΔΟΙ ᾤ
 ΕΤΟΥΣ ςΠΜΗ Ν Γ

ἧτις γραφομένη κατὰ μετρικὰ κῶλα, διότι εἶναι ἔμμετρος, ἔχει ὧδε:

Νέον δομήτορα γεφύρας, ὦ ξένε,
 Ραοῦλ γίνωσκε Μανουὴλ τὸν Μελίκην.
 Ἦν εὐσεβῆς. Πᾶς τις περᾶν ταύτην θέλων

1) Τὸ περίπυστον τοῦτο χωρίον πρὸ δύο περίπου αἰῶνων δὲν ἔκειτο ἐν ἡ θέσει τὰ νῦν, ἀλλ' ἀλλαχοῦ παρὰ μικρὸν βάλτον, οὐχὶ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ χωρίου ὑπάρχοντα. Ταῦτα κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐπιβεβαιουμένη καὶ ὑπὸ τινων νύξεων ἐξ ἐγγράφων μνημείων.

2) Πρβλ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἑλληνικὰ ἔγγραφα ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Βενετίας, ἐν οἷς καὶ ἔγγραφα Τούρκων ἀρχόντων ἑλληνιστί. Ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας. Τόμ. Δ', σελ. 645 κ. ἔ.

3) Τόμ. II. Ἐν Παρισίσις 1833. Πίναξ 32. 1.

ὀλοφύχως ἄνωθεν αἰτεῖτω χάριν,
μὴ πάλιν ὡς πρὶν εἰς ὄλισθον ἀπίδοι.

Ἔτους ϷΠΜΗ Ἰν(δικτιῶνος) Γ'.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἣτις τὰ νῦν ἐντετείχιστα ἐν τῷ ὀχυρώματι τῆς γεφύρας τῷ πρὸς δεξιᾶν τῷ ἀνιόντι ἀπὸ Μεγάλης πόλεως, ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τινι ἀθλίῳ καὶ τερατώδει συνονθυλεύματι Τάκη τινὸς Κανδηλώρου¹⁾. Προβαίνομεν δὲ εἰς τὴν ἀναδημοσίευσιν αὐτῆς, διότι ὅλως ἐσφαλμένως καὶ μετὰ ἐπιπολαιότητος θαυμαστῆς ὄσης ἐδημοσιεύθη καὶ ὑπ' αὐτοῦ, οὐδὲ καὶ τὸ ἔμμετρον αὐτῆς ἀντιληφθέντος:

«Νέον δομήτορα, ὦ ξένε, Ῥαοὺλ γίνωσκε Μανουὴλ τὸν Μελιχῆν, ὅς ἦν εὐσεβῆς. Πᾶς τις περᾶν ταύτην θέλων ἄνωθεν αἰτήτω χάριν, μὴ πάλιν ὡς πρὶν εἰς ὄλισθον ἀπίλοι. Ἔτους..... μηνὸς Ἰουλίου γ'».

Ὁ Τάκης Κανδηλώρος μὴ δυνάμενος νὰ ἀναγνώσῃ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγράφει²⁾ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος γέφυραν ὡς λείψανον τῆς ἐν τῇ βαρωνίᾳ τῆς Καρυταίνης φραγκοκρατίας. Ἐν τούτοις καθ' ὃ ἔτος ἀναφέρει αὕτη, τὸ 6948 ἀπὸ στάσεως γῆς ἢ τὸ 1440 ἀπὸ τῆς θείας οἰκονομίας λογιζόμενον, ἡ φραγκοκρατία καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον εἶχε καταλυθῆ. Ἐπίσης ὁ αὐτὸς Τάκης Κανδηλώρος ἀναφέρει³⁾ τὸν Μανουὴλ Ῥαοὺλ Μελίχην, ὃν ἐσφαλμένως Μελιχῆν τονίζει, ὡς κτίστην τῆς γεφύρας, ἐν ᾧ ἡ ἐπιγραφή πραγματεύεται περὶ ἀνακαινιστοῦ⁴⁾ νομίζει δὲ τὸ Μελίχης λέξιν τουρκικὴν, ἐν ᾧ κυρίως εἶναι ἀραβικὴ, μαλέκ, μελέκ = κύριος, βασιλεύς. Σχετικαὶ δὲ πρὸς τὸ μαλέκ, μελέκ εἶναι αἱ λέξεις μούλκ μουλκί (=κτῆμα), Μελχισεδέκ (=δίκαιος βασιλεύς), Ἀβιμέλεχ⁵⁾ (=Abd-Al-Mélic, δούλος τοῦ βασιλέως, ἢ κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν, πατὴρ τοῦ βασιλέως). Ἐν Βυζαντινοῖς δὲ κειμένιοις ἀπαντῶσι κύρια Μωαμεθανῶν ὀνόματα Μελέκ⁶⁾, Μα-

1) Τάκη Κανδηλώρου, Ἱστορία τῆς Γορτυνίας. Ἐν Πάτραις 1899, σελ. 71.

2) Αὐτόθι.

3) Αὐτόθι.

4) Αὐτόθι.

5) Θεοφάνους Χρονογραφία. Bonnae 1839. Τόμ. I, σελ. 551,19. 552,8. 555,11. 556,6,18. 559,11. 573,4. — Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος. Bonnae 1840. Τόμ. Γ' σελ. 98,11. 103,2,22. — Πασχάλιον Χρονικόν. Bonnae 1832. Τόμ. II σελ. 80,7. — Γεώργιος Σύγκελλος. Bonnae 1829. Τόμ. I σελ. 300,19 κ. ἐ. 351,12. — Γεώργιος Κεδρηνός. Bonnae 1838. Τόμ. I σελ. 56,9. 58,4. 96,6. 147,10. 771,4,9. 772,8,9,11. Τόμ. II σελ. 599,17.

6) Γ. Φραντζῆς. Bonnae 1838, σελ. 72,12,14. — Ηρβλ. Caroli du Fr. Du Cange, Historia byzantina duplici commentario illustrata. Prior familias ac stemmata imperatorum Constantinopolitanorum... Lutetiae Parisiorum 1680, σελ. 358.

λέκ, Μελήκ¹⁾, Μελίχ²⁾, Μελήκης³⁾). Καί τὸ ὄνομα τοῦ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ⁴⁾ μνημονευομένου φρουρίου Μελέ, ἐν τῷ δήμῳ Ἀλαγονίας⁵⁾, εἶναι βεβαίως σχετικὸν πρὸς τὸ ἀραβικὸν μελέκ.

Ὁ δὲ Μανουήλ Ραοῦλ Μελήκης θὰ ἀνῆκε βεβαίως εἰς τὴν πολυσχιδῆ βυζαντινὴν οἰκογένειαν τῶν Ραοῦλ, εἴτε Ῥάλλη, ἧς γενάρχης φαίνεται ὁ Ραοῦλ, ὁ ἐπιλεγόμενος Λυκοδέρμων, ὁ πρὸς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ἀποσταλὸς πρέσβυς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου⁶⁾. Ἡ οἰκογένεια Ραοῦλ εἴτε Ῥάλλη, ἣτις εἶναι πρόσγενὴς τῶν ἐπιφανεστέρων τοῦ Βυζαντίου οἰκῶν, Ἀσάνη, Λασκάρως, Καβάκη κλ. κλ. ἦλθεν εἰς ἐπιγαμίαν, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς, καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειαν Μελήκη.

Δυστυχῶς αἱ πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην εἰδήσεις μου εἶναι πενιχραὶ, πενιχρόταται. Ἀνευρίσκω οἰκογένειαν φερωνυμουμένην ἀδιαφόρως Μελήκη ἢ Μαλήκη ἐν νοταριακοῖς ἐγγράφοις ἐκ Φίλια τῶν Καλαβρύτων ἀναγομένοις εἰς τὰ ἔτη 1688—1713. Οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον ἔχω μνεῖαν αὐτῆς. Μόνον ἐν Κερκύρα ἀπαντᾷ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, Μελήκης, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος ΙΘ' αἰῶνος⁷⁾. Ἐν τοῖς δήμοις Βουπρασιῶν καὶ Ἄετοῦ ὑπάρχουσι χωρία Μαλήκη, τιμάρια ποτε τῆς περι ἧς ὁ λόγος οἰκογενείας. Τὸ αὐτὸ ἠδύνατό τις νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ διὰ τὸ ἐν τῷ δήμῳ Λευκιμμαίων χωρίον Μελήκια.

Εἶναι δὲ ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς γεφύρας τῆς Καρυταίνης, ὁ Μανουήλ Ραοῦλ Μελήκης, ὅπως δι' ὄλου ἄγνωστος ἀλλαχόθεν καὶ οὐ μόνον εἰς ἐμέ,

1) Νικηφόρος Γρηγορᾶς. Bonnae 1829. Τόμ. I σελ. 82,4. 137,6,8,16. 254,4,5. — Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Bonnae 1832. Τόμ. III σ. 97,8.—Γεώργιος Παχυμέρης. Bonnae 1835. Τόμ. I σελ. 131,6. Τόμ. II σελ. 327,17. 328,5. 611,20 κ. ἐ. Buchon, Recherches historiques... τόμ. II σελ. 188 στίχ. 3843, σελ. 189 στίχ. 3878, σελ. 191 στίχ. 3926, σελ. 193 στίχ. 3986, σελ. 206 στίχ. 4344, σελ. 207 στίχ. 4370, 4384.

2) Θεοφάνους Χρονογραφία. Τόμ. I σελ. 633.

3) Buchon, Recherches historiques... τόμ. II σελ. 188 στίχ. 3853, σελ. 190 στίχ. 3911, σελ. 206 στίχ. 4339.

4) σελ. 131,4.

5) Πρβλ. Ἀθ. Πετρίδου, Περὶ τοῦ ἐν τῷ δήμῳ Ἀλαγονίας ἀνευρεθέντος μεσαιωνικοῦ φρουρίου «Μελέ». Ἐν Παρνασσῶ τόμ. I' (1886) σελ. 235 κ. ἐ.

6) Ἄννα Κομνηνῆ. Τόμ. I. Bonnae 1839, σελ. 71,11 κ. ἐ. Πρβλ καὶ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις. Τόμ. Α'. Ἀθήνησι 1862, σελ. 388 ἐν ὑποσημειώσει.—Περὶ τοῦ οἴκου Ραοῦλ εἴτε Ῥάλλη σημειῶσι τινα ὁ C. Du Cange ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς (ἔκδοσις Βόννης) σελ. 439. Τὸ δὲ ἀγγλιστὶ ἔργον τοῦ Alexander A. Ralli, History of the Byzantine house of Rhaoul, Rhales or Ralli, εἰς ὃ παραπέμπει ὁ πρίγκιψ Δημήτριος Ῥοδοκάνακης (Ἰουστινιάναι—Χίος. Ἐν Σύρῳ 1900, σελ. 615 ὑποσ. 40), εἶναι φανταστικόν (Πρβλ. Émile Legrand, Dossier Rhodocanacis. Etude critique de bibliographie et d'histoire littéraire. Paris 1895, σελ. 119 κ. ἐ.).

7) Λαυρεντίου Βροκίνη, Βιογραφικὰ σχεδάρια τῶν ἐν τοῖς γράμμασιν, ὠραίαις τέχναϊς... διαλαμψάντων Κερκυραίων. Τεῦχος Α'. Κέρκυρα 1877, σελ. 19 καὶ 67.

ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κ. Σπυριδῶνα Λάμπρον, τὸν ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ἀσχολούμενον διὰ τὰ Πελοποννησιακὰ πράγματα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ σχετικῶς πρὸς ταῦτα ἐρευνῶντα ἀνὰ τὰ διάφορα ἀρχεῖα. Ἐκ τούτου ἄγομαι εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Μανουὴλ Ῥαοῦλ Μελικῆς, ὁ περὶ οὗ πρόκειται, δὲν εἶναι ἕτερόν τι πρόσωπον τοῦ Μανουὴλ Ῥαοῦλ εἴτε Ῥάλλη, ὅστις μνημονεύεται τῷ 1454 ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Λακεδαίμονος¹⁾ (ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ἐγγράφοις²⁾ τοῦ 1456 καὶ 1465) καὶ ὅστις, ὡς φαντάζομαι, πρὸς μητρὸς ἦτο Μελικῆς καὶ ὡς τοιοῦτος ἀναγράφεται ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐπιγραφῇ.

Παρά τὴν θύραν τῆς παλαιᾶς τῆς Καρυταίνης Μητροπόλεως, ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἰδρυθέντος κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Χριστιανουπόλεως Ἀθανασίου³⁾, μᾶλλον δὲ ἀνακαινισθέντος ὑπ' αὐτοῦ, ἐντετελείσται ἠκρωτηριασμένη πλάξ, ἐφ' ἧς εἶναι κεχαραγμένα ἐπιμελῶς τάδε:

3)

†ΩΡΑΣΤΡΑΝΟΣΑΝΘΡΟΠΕ·ΒΛΕΨΟΝΚΕΙΔΕΚΗΜΑΛΑΜΠΡΟΤΗΣ
ΗΣΑΝΤΑΜΗΒΗΝΕΛΕΨΠΟΛΩΠΛΗΘΟΣ·ΟΚΡΟΚΟΝΤΗΛΟΣΒΑΣΙΛ..

Ὅρας τρανῶς, ἄνθρωπε, βλέψον καὶ ἰδὲ
οἶκημα λαμπρότησ [ἐκ βάθρων ἔπηξεν]
εἰς ἀνταμοιβὴν ἐλέους πολλοπληθοῦς
ὁ Κροκόντηλος βασιλ[ίδι τῇ μητρί].

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ δευτέρου στίχου δὲν εἶναι βεβαίως ἰκανοποιητικὴ, προέβην δὲ εἰς αὐτὴν ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν γνωστὴν ἐπιγραφὴν τῆς παρὰ τὴν Ἄρειαν τοῦ Ναυπλίου Ἀγίας Μονῆς:

Ἐπηξε βάθρα τῷ ναῷ σου, παρθένε,
Λέων Ἀργείων ἀλιτρὸς θυηπόλος⁴⁾,

.....

1) F. Miklosich et Müller: Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. Τόμ. III. Vindobonae 1865, σελ. 290.

2) C. N. Sathas, Documents inédits relatifs à l'histoire de Grèce au Moyen Âge. Τόμ. I σελ. 234 στίχ. 30 καὶ 33. Τόμ. VII σελ. 2 στίχ. 31 καὶ 35.

3) Ἰωάννου Μαρτίνου, Βίος τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐπισκόπου Χριστιανουπόλεως. Ἐν τῷ περιοδικῷ Σωτήρι, τόμ. Θ' (1886) σελ. 214.

4) Κ. Ν. Ζησίου, Χριστιανικαὶ ἀρχαιοτάτες Ναυπλίου ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας. Τόμ. Α' σελ. 522, πίναξ ΙΑ'. 4. — Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Σύμμικτα, σελ. 79. — Μ. Λαμπρυνίδου, Ἡ Ναυπλία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1898, σελ. 46. — Georges Lampakis, Mémoire sur les antiquités chrétiennes de la Grèce... Ἐν Ἀθήναις 1902, σελ. 32. — Μ. Λαμπρυνίδου, Ἡ Ἅγία Μονὴ παρὰ τοὺς ἀνατολικούς πρόποδας τοῦ Παλαμηδίου. Ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀρμονία, τόμ. Γ' (1902) σελ. 480.

Τὸ δὲ Βασιλὶς Μήτηρ εἶναι ὑπαινιγμὸς τῆς Παναγίας Παρθένου, ὡς καὶ ἐν τῷ γνωστῷ θεοτοκίῳ: Ἄνοιξω τὸ στόμα μου καὶ λόγον ἐρεύξομαι τῇ βασιλίδι μητρὶ. Ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη, κατ' ἐμὲ κριτὴν, καθ' οὓς χρόνους καὶ ἡ προηγουμένη. Τὸ δ' ἐν αὐτῇ ἀπαντῶν ὄνομα Κροκόντηλος εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ ἐπωνύμου Ἀκροκόντυλος. Ἀναφέρονται δὲ κατ' ἐπανάληψιν Ἀκροκόνδιλοι ἐν δωρητηρίῳ ἐγγράφῳ, τοῦ ἔτους 1375, πρὸς τὴν ἐν Μυστρᾷ μονὴν τοῦ Βροντοχίου, ὅπερ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 352 ἑλληνικοῦ κώδικος τοῦ Βατικανοῦ ἐξέδωκεν ὁ C[ozza] L[uzi]¹⁾, δυστυχῶς μετὰ πολλῶν καὶ προφανῶν σφαλμάτων, ὥστε ἀναγκαίᾳ καθίσταται ἡ ἐκ νέου δημοσίευσίς αὐτοῦ ἐπιτελεσθησομένη ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Π. Λάμπρου²⁾.

Ἐν τῷ γνωστῷ νεκρικῷ διαλόγῳ, *Επιδημία Μάζαρι* ἐν Ἄδου, ἀναφέρεται ἀποστάτης τις καὶ ταραχοποιὸς Κροκόδουλος, καθ' οὗ τῷ 1414 ἐπῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος³⁾· μάλιστα ὁ ἐκδότης Boissonade δὲν ἀντελήφθη ὅτι τὸ ἐν τῷ κώδικι «κροκοδύλου» εἶναι κύριον ὄνομα, ὡς δὲν ἀντελήφθη αὐτὸ καὶ ὁ κ. M. Treu⁴⁾.

Ἐπίσης ἐν τῇ χρονογραφίᾳ τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ⁵⁾ ἀναφέρεται ὁ Κροκόντυλος, «ἡ μᾶλλον εἶπεῖν Κροκόδειλος οἰκειότερον», ὅστις τῷ 1460 ὑπετάγη ἐθελοντὶ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τοὺς δύο υἱούς του καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενον κάστρον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Σκόρτων, ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Καρυταίνης, αὐτὸ τοῦτο τὸ μνημονευόμενον ἐν ἀπογραφαῖς⁶⁾ τῶν ἐτῶν 1463, 1467, 1471, αὐτὸ τοῦτο ὅπερ ὁ Κάρολος Ε' τῆς Γαλλίας ἀπένειμε τῷ 1533 εἰς τὸν Κορωναῖον ἱππότην Θεόδωρον Ἀγιαποστολίτην, ἵνα κατέχη αὐτὸ ἀπελευθερωθὲν τῆς τουρκικῆς δυναστείας⁷⁾.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν ὁ ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ Μάζαρι Κροκόδουλος εἶναι πάππος τοῦ παρὰ Φραντζῆ μνημονευομένου, ὅστις δὲν φαίνεται ἕτερός τις, εἰμὴ ὁ Κροκόδουλος ὁ ἀπὸ οἰκογενείας Κλαδᾶ, τῆς πόρρωθεν μὲν ἐξ Ἡπείρου καταγομένης⁸⁾, ἐγκατεστημένης δὲ ἐν Πελο-

1) Ἐν τῷ Bessarione τόμ. VI (1900) σελ. 619.

2) Πρβλ. Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. Ἐν Μονάχῳ 1903, σελ. 109.

3) J. Fr. Boissonade, Anecdota graeca. Τόμ. III. Parisiis 1831, σελ. 179.

4) Mazaris und Holobolos ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift. Τόμ. I (1892) σελ. 86 κ. ἔ.

5) Σελ. 407 (ἔκδοσις Βόννης).

6) Buchon, Recherches historiques. Τόμ. I σελ. LXV. — Ch. Hopf, Chroniques Gréco-Romanes. Berlin 1873, σελ. 202 καὶ 205.

7) Ἀνδρέου Μουστοξόδου, Ἑλληνομνήμων. Τόμ. Α' (1843) σελ. 148.

8) Τσιαύτη εἶναι ἡ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Κλαδᾶ παράδοσις. — Πρβλ. Κ. Ν. Σάθα, Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα. Ἀθήνησι 1877 σελ. ξε'. — Κ. Π. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐκδοσις Β' τόμ. Ε'. Ἐν Ἀθήναις 1887, σελ. 623.

ποννήσῳ ἤδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος¹⁾, διότι τῷ 1366 ἀνευρίσκω²⁾ τὸν Λέοντα Κλαδᾶν ἀφιερῶντα εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν μονὴν τῆς Ὁδηγητρίας Θεοτόκου τοῦ Βροντοχίου ἀμπελον ἐν θέσει Τρύπη³⁾).

Ὁ Κροκόδυλος Κλαδᾶς εἶναι γνωριμωτάτη φυσιογνωμία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος⁴⁾. Ἡ δὲ μεγάλη αὐτοῦ δρᾶσις, ὡς καὶ τῶν πολεμοχαρῶν ἀδελφῶν του καὶ τῶν λοιπῶν συγγενῶν του, διεσαφηνίσθη ἀρκούντως ἐξ ὄσων ἐγγράφων ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Κ. Ν. Σάθας⁵⁾, δύναται δὲ καὶ πλέον νὰ διεσαφηνισθῇ διὰ τῆς καταλλήλου ἐκδόσεως ἀπάντων τῶν ἐγγράφων τῶν σφζομένων παρὰ τοῖς ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀπογόνοις τοῦ Κροκοδύλου, ὧν ἐγγράφων βραχεῖα καὶ ἀμφιβόλου ἀκριβείας περίληψις ἔχει καὶ τύποις ἐκδοθῆ⁶⁾).

Νίκος Α. Βέης.

1) Ἀπὸ τῆς οἰκογενείας Κλαδᾶ ἔσχε τὸ ὄνομα τὸ ἐν τῷ δήμῳ Σελλασίας ὀμώνυμον χωρίον, τιμᾶριον ὃν ποτε αὐτῆς.

2) F. Miklosich et Müller, Acta et diplomata. Τόμ. Ι σελ. 482.

3) Πάντως πρόκειται περὶ τοῦ σημερινοῦ χωρίου τοῦ οὕτω καλουμένου ἐν τῷ δήμῳ Σπαρτιατῶν. Παρὰ Γεωργίῳ Φραντζῆ (σελ. 200 τῆς ἐκδόσεως Βόννης) καλεῖται Ἐβραϊκὴ Τρίπη.

4) Πρβλ. Κ. Ν. Σάθας, Ἑλλ. ἀνέκδοτα, σελ. ξε' κ. ἐ. — Τοῦ αὐτοῦ, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς. Ἐν Ἀθήναις 1869, σελ. 43 κ. ἐ. — Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλληνες στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει καὶ ἡ ἀναγέννησις τῆς ἐλληνικῆς τακτικῆς. Ἐν τῷ περιοδικῷ Ἐστία, τόμ. Κ' (1885) σελ. 483.

5) Ἐν τοῖς Documents inédits relatifs à l'histoire de Grèce au Moyen Age. Τόμ. Α', Β' καὶ ΣΤ'.

6) Ἀρχαῖα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς οἰκογενείας τῶν κομήτων Κλαδαίων ἀπὸ τὰ 1330 μέχρι τὰ 1803. Ἀθήνησιν, τυπογραφεῖον Ἑκατόγχειρος 1872. Εἰς 8-ον. Σελίδες 13+8+8. Τὸ κείμενον ἐλληνιστί, ἰταλιστί καὶ ἀγγλιστί.